

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	5
ABREVIERI/ACRONIME	9
INTRODUCERE	11
Partea I	
Comunicarea prin imagini – o nouă dimensiune a Istoriei.....	19
<i>Capitolul 1</i>	<i>25</i>
<i>Scurte considerații privind formarea reprezentărilor sociale.</i>	<i>25</i>
<i>Capitolul 2</i>	<i>36</i>
<i>Comunicarea și rolul ei în formarea reprezentărilor sociale și a imaginii Celuilalt.</i>	<i>36</i>
<i>Capitolul 3</i>	<i>40</i>
<i>Gramatica imaginară, o dimensiune necesară a comunicării prin imagini, în producțiile istorice.....</i>	<i>40</i>
Partea a II-a	
Spania între independență și republica frontului popular. O gramatică imaginară a vieții politice (1808-1936).	47
<i>Capitolul 1</i>	<i>49</i>
<i>Scena politică spaniolă în secolul al XIX- lea</i>	<i>49</i>
<i>Capitolul 2</i>	<i>84</i>
<i>Secolul XX spaniol de la criza monarhică la războiul civil.....</i>	<i>84</i>
Partea a III-a	
IMAGINI ALE RĂZBOIULUI CIVIL SPANIOL DIN PERIOADA 1936-1939	99
<i>Capitolul 1</i>	<i>102</i>
<i>Imaginea generală a scenei politice spaniole în anii premergători izbucnirii războiului civil.....</i>	<i>102</i>
<i>Capitolul 2</i>	<i>129</i>
<i>Republica și evoluțiile politice și sociale în perioada 1931-1936.....</i>	<i>129</i>
<i>Capitolul 3</i>	<i>155</i>
<i>Războiul civil - un Ianus imaginar al istoriei Spaniei.....</i>	<i>155</i>

<i>Capitolul 4</i>	<i>208</i>
<i>Imagini ale începutului</i>	<i>208</i>
<i>Capitolul 5</i>	<i>253</i>
<i>De la imaginea războiului coloanelor la imaginea marilor lupte.....</i>	<i>253</i>
<i>Capitolul 6</i>	<i>293</i>
<i>Ideologia, simbolul, mass-media și impactul războiului civil asupra publicului occidental (Marea Britanie și Statele Unite).....</i>	<i>293</i>

PARTEA a IV-a

SPANIA ȘI FRANCO ÎN TIMPUL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI

MONDIAL.....	303
<i>Capitolul 1</i>	<i>303</i>
<i>Spania între războiul civil și Al Doilea Război Mondial.....</i>	<i>303</i>
<i>Capitolul 2</i>	<i>309</i>
<i>Imaginea generală a Spaniei între Războiul Civil și cel de al Doilea Război Mondial.....</i>	<i>309</i>
<i>Capitolul 3</i>	<i>319</i>
<i>Un balans imaginar</i>	<i>319</i>
<i>Capitolul 4</i>	<i>346</i>
<i>Imaginea Spaniei lui Franco în lumea occidentală la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial.</i>	<i>346</i>

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE	359
----------------------------------	------------

BIBLIOGRAFIE.....	364
--------------------------	------------

ANEXE

Războiul Civil Spaniol – evenimente principale	378
O imagine românească asupra situației din Spania la sfârșitul Războiului Civil.....	391
Războiul coloanelor august-octombrie 1936	400
Atacul Madridului noiembrie 1936	401
Dinamica frontului.....	402
Spania și Marocul Spaniol	403

INDEX.....	405
-------------------	------------

GABRIEL D. CHIRCA

SPANIA ȘI FRANCO

Percepții occidentale în perioada 1936-1945

CUVÂNT ÎNAINTE

Despre istoria Spaniei în anii *Războiului Civil Spaniol* și ai celui de *Al Doilea Război Mondial*, cititorii din țara noastră au putut lua cunoștință, până acum, atât din traducerea în limba română a unor lucrări științifice, literare sau memorialistice dedicate acestui subiect, cât și datorită cercetărilor întreprinse de istorici români sau din mărturisirile unor memorialiști aflați – unii dintre ei – direct pe câmpul de luptă, iar alții ca observatori din depărtare ai evenimentelor ce se derulau în Peninsula Iberică.

Lucrarea pe care Gabriel Chirca a realizat-o – și doresc să remarc acest lucru de la început – este prima cercetare din istoriografia românească dedicată acestei teme și, totodată, realizată la asemenea dimensiuni.

Pentru a ușura cititorului înțelegerea imaginii – deseori contradictorie – pe care cei doi factori analizați în lucrare – Spania și Franco – au avut-o în lumea occidentală în complexul și delicatul deceniu 1936-1945, autorul prezintă la începutul lucrării, diverse opinii privind formarea imaginilor și a reprezentărilor faptelor istorice, precum și rolul major al reprezentărilor sociale în formarea imaginii „*Celuilalt*” și în cadrul proceselor de comunicare specifice secolului XX.

Referindu-se prioritar la comunicarea politică, al cărei rol este esențial în analiza istorică a perioadei *Războiului Civil din Spania* și ai primilor ani ai regimului Franco, Gabriel Chirca arată că aceasta este rezultanta unei interacțiuni instituționale între principalii actori ai epocii: factorii politici, mass-media și publicul receptor. În același timp, autorul evidențiază că atunci când imaginea excede realitatea spaniolă din perioada analizată – și acest lucru nu este o excepție – faptul se datorează a ceea ce acesta consideră a fi „*stereotipii perceptive formate în lumea occidentală pe parcursul a două secole*”.

Aceste „*stereotipii perceptive*” privind Spania și societatea spaniolă sunt analizate de-a lungul unui secol și jumătate, începând cu secolul al XIX-lea și până la mijlocul secolului al XX-lea. Este o perioadă în care are loc trecerea de la percepția Spaniei drept o țară înapoiată și intolerantă, percepție proprie enciclopediștilor, la aceea a unei țări (și a unui popor) caracterizată de anarhie, cruzime și barbarie. Autorul pleacă de la evenimente petrecute în istoria Spaniei a căror cauzalitate o explică, pentru a vedea, apoi, cum au fost receptate și cum s-a perpetuat această receptare și s-a extins asupra unui popor și a istoriei sale.

Un astfel de eveniment este declanșarea insurecției din 2 mai 1708 împotriva ocupației franceze, care a fost receptată de occidentali în aceeași manieră în care peste aproape un secol și jumătate va fi receptat și *Războiul Civil Spaniol*, urmările sale și poporul spaniol însuși. Atunci, la începutul

secolului al XIX-lea, s-a format acea imagine a Spaniei și a spaniolului anarhist, patriot, luptător feroce, militant religios etc., în care imaginea *guerrilla* este predominantă pentru individ, iar *camarilla* (ce va intra în limbajul occidental, dar și românesc) pentru conducerea țării.

Această analiză a trecutului reprezintă, de fapt, cheia pentru a înțelege ceea ce avea să se întâmple în perioada războiului civil și imaginea pe care Spania – țara, oamenii, inclusiv Franco – a avut-o în lumea occidentală. Autorul ne prezintă imaginea generală a scenei politice spaniole în ajunul izbucnirii războiului civil (forțele politice, atitudinea bisericii și a armatei, evoluțiile politice și sociale la începutul anilor '30 ai secolului trecut), pregătirea revoltei în zilele *Republicii Frontului Popular* (inclusiv personalitatea generalului Franco și organizarea conspirației antirepublicane), declanșarea și desfășurarea războiului civil (cu imaginea terorii cu care el s-a înscris în istorie, prezentată pe larg de autor, cu alte imagini-simbol, precum a fortăreței Alcazar ce a rezistat eroic asediului republican etc.) și receptarea evenimentelor din Spania de către opinia publică occidentală, în special din SUA și Marea Britanie.

În noianul de evenimente și imagini asociate ce caracterizează anii 1936-1939, în care informațiile se suprapun și de cele mai multe ori se contrazic, Gabriel Chirca își propune mai întâi să restabilească adevărul pentru a vedea apoi modul în care acesta a fost receptat de contemporani, dar și de istorici. Aș dori să remarc considerațiile deosebit de interesante ale autorului privind tacticile folosite de cele două tabere în luptă, rolul trupelor marocane și comportamentul lor, precum și personalitatea lui Franco, nu numai ca militar, dar și ca om politic.

În analiza pe care o face regimului instaurat de Franco în Spania, poziției internaționale a Spaniei în anii celui de *Al Doilea Război Mondial* și în perioada imediat următoare, autorul remarcă cu îndreptățire că imaginea „*franchismului*” este complexă, ea fiind expresia unei realități în dinamică permanentă, mergând până acolo încât, în anii '60, „*franchismul*” pare să nu aibă nicio legătură cu cel din anii '30, de unde și un registru imaginar mult diferit. „*Franchismul*” – apreciază autorul – nu este niciun fascism autentic, niciun corporatism autentic, ci o cale „*între totalitarism și liberalism, ceea ce conduce la descurajarea oricărei încercări de a-l plasa categoric și definitiv în familia regimurilor fasciste*”.

În perioada războiului, imaginea „*franchismului*” a fost eterogenă, la aceasta contribuind și orientările politicii externe spaniole, cu nuanțe pro-axiste la început, pentru ca pe măsură ce victoria Axei devenea tot mai puțin credibilă, componenta pro-axistă să devină tot mai slabă și, în final, să dispară cu totul.

Cu toate acestea, izolarea Spaniei în plan internațional a continuat și după război, calificarea regimului drept fascist contribuind la aceasta. Dar, în condițiile războiului rece și ale anticomunismului promovat de Franco, concomitent cu unele schimbări în plan intern, Spania a reușit să iasă din izolarea internațională cu sprijin american. În planul imaginii, vizita

președintelui Eisenhower în Spania (21 decembrie 1959) și fotografia lui Franco alături de președintele american, îmbrățișându-se pe aeroportul din Madrid, marcau, în primul rând la nivelul imaginii, sfârșitul izolării.

Cu o documentare bogată, cu concluzii riguros argumentate și un stil de prezentare care face ca textul lucrării să fie citit cu interes, și chiar cu plăcere, cartea scrisă de Gabriel Chirca este, categoric, o reușită.

**Prof. univ. dr.
Ion CALAFETEANU**

ABREVIERI / ACRONIME

- AP-Acción Popular / Acțiunea Populară.
- AR-Acción Republicana / Acțiunea Republicană.
- CEDA-Confederación Española de Derechas Autonomas / Confederația Spaniolă a Dreptei Autonome.
 - CNT-Confederación National de Trabajo / Confederația Națională a Muncii-sindicat anarhist.
 - CNTU - Confederación General del Trabajo Unitario, Confederația Națională a Muncii Unite – sindicat comunist.
 - CM-Comunión Tradicionalista / Comuniunea Tradiționalistă.
 - CTV-Corpo Truppe Volontarie / Corpul de Trupe de Voluntari (italieni).
 - DEDIDE-Departamento Especial de Informacion del Estado / Departamentul Special de Informații al Statului.
 - DLR-Derecha Liberal Republicana / Dreapta Liberal Republicană.
 - FAI-Federacion Anarquista Iberica / Federația Anarhistă Iberică.
 - FET-Falange Español Tradicionalista / Falangele Tradiționale Spaniole.
 - JAP-Juventudes Accion Popular / Acțiunea Populară a Tinerilor.
 - JONS-Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista / Junta de Ofensivă Național Sindicalistă.
 - JIT-Joint Intelligence Commitete / Comitetul Informațiilor Integrate.
 - MAOC-Milicias Antifascistas Obreras y Campesinas / Miliția Antifascistă a Muncitorilor.
 - NKVD-Narodnii Komissariat Vnutrennich Del / Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne.
 - OSS-Office of Strategic Services / Biroul de Acțiuni Strategice.
 - PCE-Partido Comunista de España / Partidul Comunist Spaniol.
 - PNV-Partido Nacionalista Vasca / Partidul Naționalist Basc.
 - POUM-Partido Obrero de Unificacion Marxista / Partidul Muncitoresc de Unificare Marxistă.
 - PRR-Partido Republicano Radical / Partidul Republican Radical.
 - PRRS-Partido Republicano Radical-Socialista / Partidul Republican Radical-Socialist.
 - PSOE-Partido Socialista Obrero Español / Partidul Socialist Spaniol.
 - PSUC-Partido Socialista Unificat Catalunya / Partidul Comunist Catalan.
 - RENFE-Red Nacional de Ferrocarriles Españoles / Căile Ferate Spaniole.
 - SIEP-Servicio de Informacion Especial Periferico / Serviciul Special de Informații Externe.

- SIM-Servicio de Inteligencia Militar / Serviciul Militar de Informații-republican.
- UGT-Union General de Trabajadores / Uniunea Generală a Muncitorilor-sindicat socialist.
- UME-Union Militar Española / Uniunea Militară Spaniolă.
- UMRA-Union Militar Republicana Antifascista / Uniunea Militară Spaniolă Anifascistă.

INTRODUCERE

Existăm într-o lume de imagini diverse și contradictorii, ale unei realități la care nu putem accede decât prin multiplele reprezentări pe care le avem despre ea și la fel de multiplele reprezentări pe care le avem despre sine.

Iar acest milenar exercițiu de „re-Prezentare” și de raportare permanentă la noi înșine, ne dovedește că existăm în mod obiectiv, dar fără a avea acces la propria existență decât printr-un recurs permanent la imagine.

Deruta ontologică a centaurului aflat în poarta grădinii zoologice¹, *să intru...să nu intru*,...s-a transformat pentru mine într-o derută metodologică atunci când mi-am întors privirea de la *imaginea* ca *proces* sau ca *relație*, la *imaginea* ca element fundamental al discursului istoric.

Am hotărât să intru, dar precizez încă de la început că ceea ce m-a determinat să fac acest pas a fost, în final, credința că de cele mai multe ori lucrurile fundamentale sunt, pe cât de puține pe atât de simple.

Credință dublată de convingerea că întotdeauna complicată este numai calea prin care ajungem să le descoperim și, în același timp, travaliul prin care *grila* noastră de lectură a realității le resemnifică într-un alt-Ceva, le re-Prezintă, în ultimă instanță le transformă într-o *imagine*.

Pe linia unui relativism științific, atât de evident în epoca postmodernismului, ce pare a nu se va mai termina, am pornit în efortul de cercetare de la premisa că orice demers de cunoaștere are ca obiect nu realitatea ci imaginea cercetătorului despre o realitate sau alta.

Cercetarea istorică nu face excepție de la această judecată și, mai mult decât atât, poate servi la susținerea ei, deoarece realitatea istoriei este complet nedeterminată, cu un singur amendament: ca tot ceea ce face obiectul analizei istorice *Să Se Fi Petrecut*. Dar și cu două corolare fundamentale ale acestuia: în primul rând, că „*nimic nu poate fi confirmat în mod absolut, ci doar acceptat temporar*” și, în al doilea rând, că „*istoria este povestirea unor evenimente; tot restul decurge de aici*”.²

Afirmațiile de mai sus impun însă două observații ce completează sistemul metodologic al cercetării istorice: evenimentul este perceput, de cele mai multe

¹ Lucian Blaga, *Discobolul*, ed. Publicom, București, 1945 (*Ce este o dilemă? Un centaur care trece pe lângă o grădină zoologică și nu știe ce să facă. Să intru...să nu intru*).

² Paul Ricoeur, *Histoire et Verite*, Seuil, Paris, 1955, p. 29 în Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, ed. Meridiane, București, 1999, p. 10.

ori, indirect și incomplet prin documente, mărturii etc., iar documentul, mărturia nu reproduc evenimentul în sine, ci imaginea respectivului eveniment într-o conștiință individuală sau colectivă.

Aceste succinte observații impun și două concluzii importante: în primul rând că istoricul nu reproduce evenimentul ci îl recrează trecându-l printr-o *grilă de lectură* și transformându-l într-o imagine descrisă de o narațiune istorică și, în al doilea rând, că între noi și *Istorie*, între noi și realitatea exterioară nouă, între noi și noi înșine se interpune o evidentă și, în același timp, greu perceptibilă, instanță de influență.

Aceasta este formată din structuri mentale stabile, din *pattern*-uri, stereotipuri, psihofixații care condiționează *trestia gânditoare* a lui Pascal, cu întreaga ei încărcătură spirituală, să funcționeze într-un registru ce poate conduce la nașterea unei metarealități inevitabile. O metarealitate care, dincolo de orice îndoială, a devenit pentru noi mai semnificativă decât realitatea concretă, pe care o subordonează.

Altfel spus, narațiunea istorică este dezvoltată în raport direct cu imaginea noastră despre realitate, iar noi descifrăm contextul cu ajutorul unui aparat valorizator pe care-l perfecționăm cu fiecare nouă experiență socială, deoarece posedăm fiecare o *grilă de lectură* cu ajutorul căreia citim realitatea curentă, evenimentele, tot ceea ce se află în jurul nostru. În acest fel, orice imagine nouă este un act care integrează un moment distructiv și unul creator în același timp. Trebuie să acceptăm că fiecare filtrare prin grila proprie își creează, prin chiar dinamica ei constitutivă, propriul său adevăr care, raportat la un alt adevăr rezultat al altei filtrări sau cu un iluzoriu adevăr absolut al faptelor istorice, poate duce la adevărul consensual sau la...dispută.

Fără a încerca să invoc tirania relativismului, în ceea ce privește *adevărurile* cu care operează istoricul, îndrăznesc să susțin că cercetarea istorică nu poate opera, din perspectiva celor afirmate mai sus, decât cu *adevăruri consensuale*, la care se ajunge prin aderarea necondiționată a unui grup la o imagine despre un eveniment istoric sau altul.

Acest veritabil proces de conformare socială se realizează întotdeauna într-un context cultural bine determinat în care *adevărul consensual* este susținut, în primul rând, de autoritatea, recunoscută de grup, a unui istoric, sau mai mulți, cu notorietate accentuată, cu autoritate morală și intelectuală.

Această autoritate recunoscută, nu descrie exhaustiv o civilizație sau o perioadă, nu face inventarul lor complet, nu prezintă istoria *așa cum a fost* (Ranke). Ea transmite doar ceea ce este necesar pentru ca un individ sau un grup să-și poată reprezenta civilizația sau perioada respectivă, pe baza unor date socotite întotdeauna adevărate pentru că, deși vocația istoriei este *Adevărul*,...istoricii mai și denaturează acest *Adevăr*.

Aparent paradoxal, explicația decăderii în ne-*Adevăr*, atenție nu în minciună, atunci când nu este un act intenționat, pleacă de la faptul că începem să știm

din ce în ce mai mult despre o civilizație sau alta, despre un eveniment sau altul, ceea ce conduce la imposibilitatea realizării unei sinteze integratoare.

Și asta pentru că, în efortul nostru explicativ intervine extraordinara capacitate de multiplicare și de replicare a percepției, a reprezentării și imaginii, ce mediază relația noastră cu realitatea ontică ce le generează.

Reconstrucția trecutului este prin excelență un act creator, deoarece istoricul intră în contact cu realitățile întâmplare prin intermediul unor instanțe de mediere imposibil de eludat.

Acestea se instituie ca tot atâtea grile de interpretare și realitatea lor mă îndreptățeste să-mi asum condiția unui relativism intrinsec în orice încercare de povestire *a ceea ce a fost*.

Conștientizarea acestui evident relativism, departe de a ne conduce la o atitudine de resemnare, trebuie să ne accentueze efortul pentru catalizarea propriilor instanțe de receptare și eliminarea unui număr cât mai mare de bariere care ne deformează percepția.

În același timp, trebuie să determine căutarea acelei rigori metodologice și conceptuale care să ia permanent în calcul faptul că „*structurile imaginarului, jocul ideologiilor sau imperativele momentului politic*” sunt tot atâtea piedici în delimitarea *adevărului adevărat* de *adevărul evident*, iar în prezent istoricii ne prezintă „*nenumărate istorii ale imaginarului (la plural), nicio istorie a imaginarului (la singular)*”.¹

Afirmațiile de mai sus se bazează pe o experiență semnificativă în care, timp de aproximativ trei ani, obiectul cercetării mele a fost *imaginea*, iar câmpul desfășurării acestei cercetări Spania. O Spanie căreia, la început, i-am atașat determinativul, *franchistă* la care am renunțat deoarece, după mai mulți ani de studiu, am concluzionat că *Spania lui Franco* este o denumire mult mai adecvată deoarece ea anulează conotația negativă a termenului *franchistă*. Iar acum încep să cred că, pentru perioada de referință, *Spania și Franco* reflectă, cel puțin la fel de bine, realitatea studiată de mine.

În urmă cu ceva timp, încercând să evidențiez rolul *imaginii* și relativismul indus de aceasta în aria investigației istorice, am îndrăznit, nu fără oarecare reținere este drept, să recompun mozaicul imaginar al României din perioada 1940-1944, folosind în constructul meu imaginea mareșalului Antonescu.

Nici acum nu știu dacă oportunismul sau inspirația m-au determinat să renunț la această provocare și să înlocuiesc România cu Spania, iar pe mareșalul Antonescu cu generalul Franco.

De ce oportunism ?

Pentru că societatea românească bolnavă de imaginea totalitarismului, atunci ca și acum de altfel, deturbează într-o manieră cel puțin suspectă orice încercare de a cerceta un eveniment sau altul care ar avea o cât de mică legătură cu dictatura, considerând de multe ori demersul științific, obiectiv, drept apologie. Mai ales atunci când rezultatele cercetării contrazic

¹ Lucian Boia, *Jocul cu trecutul*, ed. Humanitas, București, 2008, p. 180.